

Влияние метаболического дисбаланса на нарушения сердечного ритма у пациентов с кардиологическими заболеваниями и сахарным диабетом 2 типа

**А.Н. Беловол,
И.А. Ильченко,
Л.Р. Бобронникова**

Цель работы – изучить влияние метаболических изменений на характер нарушений ритма сердца (НРС) у кардиологических больных сахарным диабетом 2 типа (СД 2).

Материалы и методы. Изучены особенности НРС у 75 больных кардиологического профиля с СД 2 и 36 больных без СД 2. Проанализированы данные суточного мониторирования ЭКГ, состояние компенсации углеводного обмена (Н_бА_{1c}), показатели системы перекисного окисления липидов (ПОЛ) и антиоксидантной защиты (АОЗ) и их влияние на НРС в зависимости от компенсации углеводного обмена у больных СД 2.

Результаты и обсуждение. Установлены различия НРС у кардиологических пациентов с СД 2 и без него: у больных СД 2 значительно чаще регистрировали гемодинамически и прогностически неблагоприятные аритмии – фибрилляцию предсердий (ФП), желудочковую экстрасистолию высоких градаций (ЖЭВГ) и их сочетание. Хроническая гипергликемия и увеличение декомпенсации СД 2 сопровождались активацией ПОЛ с постепенным истощением АОЗ и необратимым повреждением клеточных мембран, что усугубляло НРС у данной категории больных, увеличивало частоту возникновения поздних потенциалов желудочков (ППЖ), отражающих высокий риск развития прогностически неблагоприятных ЖЭВГ.

Выводы. Состояние компенсации углеводного обмена оказывает как прямое, так и опосредованное влияние через интенсификацию процессов ПОЛ и угнетение АОЗ на возникновение ППЖ иявление гемодинамически и прогностически неблагоприятных НРС.

Ключевые слова:

нарушения ритма сердца, сахарный диабет, метаболический дисбаланс.

Харківський
національний
 медичний
університет

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Бобронікова Леся Романівна
д. мед. н., проф. кафедри клінічної
фармакології

61022, м. Харків, просп. Леніна, 4
E-mail: L.bobronnikova@mail.ru

Стаття надійшла до редакції
26 листопада 2014 р.

Сахарный диабет 2 типа (СД 2) является одним из важнейших факторов риска сердечно-сосудистых (СС) заболеваний. При СД 2 миокард находится в состоянии выраженного энергетического дисбаланса со снижением коронарного кровотока вследствие как микрососудистых, так и макрососудистых нарушений, что приводит к значительным структурным и морфофункциональным изменениям [2].

Поражение миокарда при СД 2 нередко проявляется нарушениями ритма сердца (НРС). Возникновение НРС и тахикардии покоя у пациентов с СД 2 традиционно объясняют диабетической вегетативной (автономной) нейропатией с преимущественным и первоначальным поражением блуждающего нерва, что приводит к преобладанию симпатической иннервации и увеличению частоты сердечных сокращений (ЧСС) [3, 9].

При СД 2 уже на ранніх стадіях увеличується швидкість споживання кислорода из-за нарушеного біологічного отвіта периферичних тканей на дію інсуліну і розвитку інсулінорезистентності (ІР), при якій проходить активізація симпатичної нервної системи і зниження активності парасимпатичної нервної системи. Цей дисбаланс призводить, в свою чергу, до збільшення ЧСС, зниженню варіабельності сердечного ритму (ВСР), що сприяє в дальнійшому нарушенню розслаблення і зниженню сократительної спроможності міокарда [2, 10].

У больних СД 2 і ожирінням описані переважно вагусні механізми розвитку НРС на фоні діастоліческої дисфункції міокарда [7]. Однак в існуючих дослідженнях, присвящених сердечним аритміям, особливості виникнення і течії НРС в умовах нарушень углеводного обміну залишаються недостаточно дослідженнями [2, 8]. Виявлення додаткових аритмогенних факторів, асоційованих з СД 2, має сприяти оптимизації профілактики розвитку НРС.

Цель роботи – дослідження впливу метаболіческих змін на характер нарушень ритму серця у кардіологіческих больних з хронічним діабетом 2 типу.

Матеріали и методы

Под наблюдением находилось 75 больных кардіологического профиля с СД 2 (38 мужчин и 37 женщин), средний возраст ($56,4 \pm 3,6$) года. Группа сравнения состояла из 36 кардиологических пациентов без СД 2 (17 мужчин и 19 женщин, средний возраст ($58,4 \pm 2,8$) года).

Критерии исключения из исследования: возраст старше 70 лет, острый или перенесенный инфаркт миокарда (ИМ), СД 1 типа, вторичный СД, кардиомиопатии, пороки сердца, заболевания воспалительной, токсической и аллергической этиологии. Обследованные больные имели различную СС патологию, которая по тяжести (функциональный класс (ФК) по NYHA) хронической сердечной недостаточности (ХСН), ФК стабильной стенокардии напряжения достоверно не отличались (табл. 1).

Программа обследования включала: суточное мониторирование ЭКГ (ЭКГ) регистратором «Ритм» (Украина); определение степени компенсации углеводного обмена по уровню гликозилированного гемоглобина (HbA_{1c}) методом аффінної хроматографии; оценку показателей системи перекисного окисления липидов (ПОЛ) и антиоксидантной защиты (АОЗ). Интенсивность ПОЛ оценивали по нако-

Таблица 1. Распределение обследованных больных в зависимости от СС патологии

СС патология	Больные СД 2 (n = 75)		Больные без СД 2 (n = 36)	
	Абс.	%	Абс.	%
АГ	64	85	27	75
Стабильная стенокардия	61	81	23	64
ХСН	70	93	32	89
Редкая ПЭ и ЖЭ	31	41	26	72
ФП	39	52	17	47
ЖЭВГ (по Lown—Wolf)	26	35	7	19
Сочетание ФП и ЖЭВГ	22	29	3	8

плению первичных (диенові коньюгати (ДК)) і вторичних (малоновий диальдегід (МДА)) продуктів пероксидазії методом М.С. Гончаренко і А.М. Латинової в реакції з тиобарбітуровою кислотою. АОЗ оцінювали по активності каталази (К) і місткості церулоплазміна (ЦП) методом Ревіна в сироватці крові.

Для оцінки отриманих результатів використовували лабораторні дані, отримані при обследуванні 14 практично здорових людей (група контролю). Статистичну обробку результатів проводили з допомогою пакета програм «Статистика 5.0». Для оцінки достовірності розрізняючих критерій Стьюдента, для встановлення залежностей між змінами використовували кореляційний аналіз з обчисленням коефіцієнта кореляції Пірсона і коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Результаты и обсуждение

Установлено, що у кардіологіческих больних СД 2 значільно часто, ніж у больних без СД 2, реєстрували гемодинамічески і прогностично неблагоприятні аритмії – фібрілляції предсердій (ФП) і желудочкову екстросистолію високих градацій (ЖЭВГ), а також їх комбінацію (табл. 1).

В залежності від компенсації углеводного обмена пацієнти з СД 2 були розподілені на 3 групи: 1-я група – з HbA_{1c} менше 7 %, 2-я група – з HbA_{1c} в діапазоні від 7 до 8,5 % і 3-я група – з HbA_{1c} вище 8,5 %. Проаналізовано НРС в кожній групі. У більшості пацієнтів 1-ї групи реєструвались ФП і редка предсердна (ПЭ) і желудочкова (ЖЭ) экстрастолія. У пацієнтів 2-ї групи найчастішими проявленнями НРС були ФП, ЖЭВГ і їх комбінація, в то ж час як у пацієнтів 3-ї групи переважала ЖЭВГ (табл. 2).

Таблиця 2. Частота НРС у кардіологіческих больних СД 2 в залежності від компенсації углеводного обмена

СС патологія	1-я група (HbA _{1c} < 7 %)	2-я група (HbA _{1c} 7—8,5 %)	3-я група (HbA _{1c} > 8,5 %)
АГ	32	19	13
Стабільна стенокардія	48	7	6
ХСН	43	16	11
Редка ПЭ і ЖЭ	19	8	4
ФП	19	11	9
ЖЭВГ	4	10	12
Сочетані ФП і ЖЭВГ	3	11	8

Таблиця 3. Змінення показників ПОЛ і АОЗ у кардіологіческих больних СД 2 в залежності від компенсації углеводного обмена ($M \pm m$)

СС пацієнти з СД 2 ТИПА	Контроль (n = 14)	1-я група (HbA _{1c} < 7 %)	2-я група (HbA _{1c} 7—8,5 %)	3-я група (HbA _{1c} > 8,5 %)
МДА, нмоль/л	4,82 ± 0,07	12,62 ± 0,24*	13,54 ± 0,61	14,62 ± 0,57*
ДК, ед. опт. пл.	1,64 ± 0,05	2,24 ± 0,06*	2,78 ± 0,07*	3,12 ± 0,06*
K, мг	86,8 ± 3,42	54,8 ± 4,21*	46,6 ± 5,54*	42,1 ± 4,72
ЦП, г/л	0,29 ± 0,02	0,21 ± 0,03*	0,19 ± 0,03	0,12 ± 0,02*

Примітка. *Достовірність розмін (р < 0,05) по порівнянню з контролем; #достовірність розмін (р < 0,05) між 1-ю та 2-ю групами; •достовірність розмін (р < 0,05) між 2-ю та 3-ю групами.

У больних з СС патологією і СД 2 отмечалась выражена активізація процесів ПОЛ, о чому свідчилось достовірне збільшення МДА, рівень якого перевищував показателі здорових людей і збільшувався при підвищенні гликемії та декомпенсації СД 2. Помимо цього, происходило збільшення первинних продуктів ліпопероксидаз — ДК, яке також зростало по мере збільшення гіперглікемії. На фоні інтенсифікації ПОЛ происходили значительні зміни в системі АОЗ. У всіх больних отмечали достовірне зниження найбільше потужного плазмennого антиоксиданта — ЦП та зниження рівня K, що свідчилось про срив адаптаційних можливостей організму (табл. 3).

Таким чином, хронічна гіперглікемія та збільшення декомпенсації СД 2 у кардіологіческих пацієнтів супроводжались прогресивним накопленням токсичних ліпоперекисей та постепеним истощенням АОЗ та необратимим поврежденням клеточних мембрани.

Учитувайши значимість желудочкових нарушень ритма як найбільше прогностичні неблагоприятні фактори риска СС осложнень, у обслідованих пацієнтів були более детально проаналізовані іменно желудочкові аритмії та їх зв'язок з процесами ПОЛ та компенсацією углеводного обмена.

Одним з методів стратифікації риска прогностично неблагоприятних желудочкових аритмій є реєстрація поздніх потенціалів желудочков (ППЖ), наявність яких є самостоятельним фактором риска вне-

запної смерті [4, 6]. Для реєстрації ППЖ ЕКГ-сигнал записували в трьох ортогональних отведеннях по Франку (X, Y, Z). Після підсилення та фільтрації з допомогою автоматичного алгоритму виводили кількісні показателі ППЖ. Орієнтиром служили наступні параметри: тривалість отфильтрованого комплекса QRSf QRSc; тривалість низкоамплітудних (< 40 мкВ) сигналів в термінальній частині (последні 40 мс) отфильтрованого желудочкового комплекса — LAS 40; середнеквадратична амплітуда колебань в последние 40 мс комплекса QRS (RMS 40). Більшість авторів оцінює ППЖ при застосуванні фільтра 40—250 Гц по QRSf > 114 мс, LAS > 37 мс, RMS < 20 мкВ. При виявленні як мінімум двох з трьох вказаних показателей реєструють ППЖ [1, 5, 6].

Реєстрація ППЖ є независимим фактором риска розвиття желудочкових тахіаритмій, так як доказана безоговорочна зв'язь між ППЖ та угрозою розвиття опасних желудочкових нарушень ритма у больних ІМ. Клініческі дослідження підтверджують високу інформативність реєстрації ППЖ у больних ішемічною болезнью сердца (ІБС), але при СД дані реєстрації ППЖ носять протидієвий характер: в одних роботах підтверджується залежність частоти реєстрації ППЖ від тяжести супутній ІБС, в інших роботах ППЖ більш часто реєструвались у больних СД без видимої СС патології в порівнянні з пацієнтами без СД [4, 6, 11].

В нашей работе среди обследованных пациентов с СД 2 достоверно чаще были зарегистрированы следующие абсолютные значения показателей сигнал-усредненной ЭКГ: QRSf > 112 мс, LAS 40 > 38 мс и RMS 40 < 22 мкВ, которые были определены как пороговые для исследования поражения миокарда кардиологических пациентов на фоне СД 2.

Установлено, что ППЖ чаще регистрировали у больных СД 2 с потенциально опасными ЖЭВГ, чем у пациентов с гемодинамически более благоприятными редкими ПЭ и ЖЭ (соответственно 51 и 12 %). При сравнении групп кардиологических пациентов с СД 2 и без диабета данный показатель был соответственно 55 и 21 %.

У больных СД 2 установлена прямая корреляция между частотой ЖЭ и QRSf ($r = 0,527$; $p < 0,05$) и с LAS 40 ($r = 0,431$; $p < 0,05$). В группе пациентов без СД 2 частота ЖЭ коррелировала с LAS 40 ($r = 0,539$; $p < 0,05$) и обратно коррелировала с RMS 40 ($r = -0,573$; $p < 0,05$).

Таким образом, у кардиологических больных СД 2 ППЖ достоверно чаще ассоциировались с ЖЭВГ.

При оценке влияния гипергликемии на появление замедленной фрагментированной активности установлено, что частота ППЖ прогрессивно увеличивалась с усугублением декомпенсации углеводного обмена и была максимальной у больных с уровнем HbA_{1c} выше 8,5 % (соответственно у больных 1-й, 2-й и 3-й групп: 8, 15 и 43 %).

Полученные результаты позволяют предположить как прямое, так и опосредованное влияние гипергликемии через интенсификацию процессов ПОЛ и угнетение АОЗ на возникновение ППЖ, отражающих высокий риск развития прогностически неблагоприятных желудочковых аритмий высоких градаций.

Выводы

- Состояние компенсации углеводного обмена влияет на частоту и особенности нарушений ритма сердца у кардиологических пациентов с сопутствующим сахарным диабетом 2 типа.
- По мере ухудшения компенсации углеводного обмена происходит активация процессов перекисного окисления липидов и угнетение антиоксидантной защиты, что сопровождается появлением гемодинамически и прогностически неблагоприятных нарушений ритма сердца.
- При увеличении показателя гликозилированного гемоглобина выше 8,5% значительно возрастает частота поздних потенциалов желудочков и желудочковых экстрасистол высоких градаций.
- Полученные данные свидетельствуют о дополнительных метаболических факторах, влияющих на возникновение нарушений ритма сердца у кардиологических пациентов с сахарным диабетом 2 типа, а регистрация сигнал-усредненной ЭКГ со значениями QRSf > 112 мс, LAS 40 > 38 мс и RMS 40 < 22 мкВ в комплексе с биохимическими исследованиями может быть использована для диагностики метаболического поражения миокарда.

Список литературы

- Латфуллин И.А., Ким З.Ф., Тептин Г.М., Мамедова Л.Э. ЭКГ высокого разрешения: от действительности к возможному // Рос. кардиол. журн.— 2010.— № 2.— С. 25—29.
- Соколов Е.И. Диабетическое сердце.— М.: Медицина, 2002.— 415 с.
- Терещко С.Н., Голубев А.В. Клинические аспекты поражения сердца при сахарном диабете // Кардиология.— 2008.— № 11.— С. 106—110.
- Татарченко И.П., Позднякова Н.В., Морозова О.И. Поздние потенциалы сердца: клинико-электрофизиологическая оценка.— Пенза, Элма, 2007.— 144 с.
- Чирейкин Л.В., Быстров Я.Б., Шубик Ю.В. Поздние потенциалы желудочков в современной диагностике и прогнозе течения заболеваний сердца // Вестник аритмологии.— 1999.— № 13.— С. 61—74.
- Электрокардиография высокого разрешения в диагностике аритмий и прогнозировании внезапной сердечной смерти / Под ред. В.Н. Коваленко. Руководство по кардиологии. Ч. 1, 2008 // Медицинский портал «Медицина от А до Я»® 2014.— info@mad-books.info.
- Movahed M.R., Hashemzadeh M., Jamal M.M. Diabetes mellitus is a strong, independent risk for atrial fibrillation and flutter in addition to other cardiovascular disease // Int. J. Cardiol.— 2009.— Vol. 24, N 105.— P. 315—318.
- Ostgren C.J., Merlo J., Rastam L., Lindblad U. Atrial fibrillation and its association with type 2 diabetes and hypertension in a Swedish community // Diabetes Obes. Metab.— 2011.— N 6 (5).— P. 367—374.
- Page R.L., Heckbert S.R. Diabetes Mellitus, Glycemic Control, and Risk of Atrial Fibrillation // J. Gen. Intern. Med.— 2012.— N 25 (8).— P. 853—858.
- Robilon G.F., Sadoul G.L., Julien D. et al. Abnormalities suggestive of cardiomyopathy in patients with type 2 diabetes of relatively short duration // Diabet. Metab.— 2012.— Suppl. 20 (5).— P. 473—480.
- Tong N.W., Yang T.G., Liang J.Z. Ventricular late potentials in patients with diabetes mellitus // J. Physiol.— 2011.— Suppl. 32 (7).— P. 464—466.

О.М. Біловол, І.А. Ільченко, Л.Р. Боброннікова

Харківський національний медичний університет

Вплив метаболічного дисбалансу на порушення серцевого ритму в пацієнтів із кардіологічними захворюваннями та із цукровим діабетом 2 типу

Мета роботи — вивчити вплив метаболічних змін на характер порушень ритму серця (ПРС) у кардіологічних хворих із цукровим діабетом 2 типу (ЦД 2).

Матеріали та методи. Досліджено особливості ПРС у 75 кардіологічних хворих із ЦД 2 та 36 хворих без ЦД 2. Проаналізовано дані добового моніторування ЕКГ, стан компенсації вуглеводного обміну (HbA_{1c}), показники системи перекисного окиснення ліпідів (ПОЛ) та антиоксидантного захисту (АОЗ) та їх вплив на ПРС залежно від компенсації вуглеводного обміну у хворих із ЦД 2.

Результати та обговорення. Встановлено відмінності ПРС у кардіологічних пацієнтів із ЦД 2 та без нього: у хворих із ЦД 2 частіше реєстрували гемодинамічно та прогностично несприятливі аритмії — фібриляцію передсердь (ФП), шлуночкову екстрасистолію високих градацій (ШЕВГ) та їх поєднання. Хронічна гіперглікемія та збільшення декомпенсації ЦД 2 супроводжувались активацією ПОЛ із поступовим виснаженням АОЗ та незворотним пошкодженням клітинних мембрани, що посилює ПРС у цієї категорії хворих, збільшує кількість виникнення пізніх потенціалів шлуночків (ППШ), які відображають високий ризик розвитку прогностично несприятливих ШЕВГ.

Висновки. Стан компенсації вуглеводного обміну виказує як прямий, так і опосередкований вплив через інтенсифікацію процесів ПОЛ та пригнічення АОЗ на виникнення ППШ і появу гемодинамічно і прогностично несприятливих ПРС.

Ключові слова: порушення ритму серця, цукровий діабет, метаболічний дисбаланс.

A.N. Belovol, I.A. Ilchenko, L.R. Bobronnikova

Kharkiv National Medical University

The effects of the metabolic imbalance on the cardiac rhythm disturbances in cardiac patients with type 2 diabetes mellitus

Objective. To investigate the effects of the metabolic imbalance on the cardiac rhythm disturbances (CRD) in cardiac patients with type 2 diabetes mellitus (DM).

Materials and methods. The CRD have been investigated in 75 cardiological patients with type 2 DM and 36 patients without type 2 DM. The analysis has been performed for the data of 24-hours ECG monitoring, the status of carbohydrate metabolism compensation (HbA_{1c}), indicators of lipid peroxidation (LPO) and antioxidant protection (AOP) and their impact on the violations of cardiac rhythm, depending on the carbohydrate metabolism compensation in patients with type 2 DM.

Results and discussion. The CRD differences have been established in cardiac patients with and without type 2 DM: patients with type 2 DM significantly more often demonstrated hemodynamically and prognostically unfavourable arrhythmias, including atrial fibrillation (AF), ventricular premature beats of high grade (PBHG) and their combinations. Chronic hyperglycemia and increased decompensation of type 2 DM were accompanied by LPO activation with the gradual AOP depletion, and irreversible damage to cell membranes, the CRD exacerbating in these patients, the increased incidence of ventricular late potentials, reflecting the higher risk of the prognostically unfavourable CRD.

Conclusions. The status of carbohydrate metabolism compensation has both direct and indirect effects, via the intensification of LPO processes and AOP oppression, on the occurrence of the ventricular late potentials and development of hemodynamically and prognostically unfavourable CRD,

Key words: cardiac arrhythmias, diabetes mellitus, metabolic imbalance.